

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ФОРМИ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Селіванова Н.М., к.е.н., доц.
Поздняк К.О.

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

Організація будь-якої підприємницької діяльності потребує наявності засобів праці, які тривало використовуються в процесі виробництва (експлуатації), зберігають початковий зовнішній вигляд, але протягом тривалого періоду зазнають поступового зносу і переносять свою вартість на собівартість продукції поступово протягом їх нормативного строку служби.

Згідно з п. 14.1.138 Податкового кодексу України, основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2500 грн., невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6000 грн. і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за один рік) [1].

Відповідно до П(с)БО №7, основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [2].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» трактує значення так, основні засоби – це матеріальні об'єкти, що їх:

- утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;
- використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [3].

У економічній літературі поняття «основні засоби» має широку базу трактувань та визначень. Систематизацію поглядів дослідників щодо сутності поняття «основні засоби» наведено в табл. 1 [4].

Таблиця 1.

Підходи до визначення поняття «основні засоби»

Автор підходу	Визначення поняття «основні засоби»
1	2
Бабаєв Ю.А.	Основні засоби – це частина майна, використовувана як засоби праці при виробництві продукції, виконуванні робіт або наданні послуг або для управління організацією протягом періоду, що перевищує 12 місяців, або звичайний операційний цикл, якщо він перевищує 12 місяців.
Баб'як Н.Д.	Основні засоби – засоби праці, що є матеріально-речовими елементами, грошовим вираженням яких є основні виробничі і невиробничі фонди.
Безруких П.С.	Основні засоби є сукупністю матеріально-речових об'єктів і цінностей, що діють в незмінній натуральній формі протягом тривалого періоду. Це засоби, що створюють матеріально-технічну основу і умови виробничо-господарської діяльності підприємства.

Продовження таблиці 1

1	2
Борисов А. Б.	Основні засоби – засоби праці виробничого та невиробничого призначення. Характерною особливістю основних засобів є участь в процесі виробництва тривалий час, протягом багатьох циклів, при збереженні основних властивостей і первинної форми, при цьому поступове зношування і їх вартість переноситься на продукцію, що виготовляється.
Бойко В. М. Вашків П. Г.	Основні засоби – сутність засобів праці, які функціонують у сфері матеріального виробництва в незмінній натуральній формі протягом тривалого часу та переносять свою вартість на заново створений продукт частинами в міру їх зношування.
Бутинець Ф. Ф. Васильченко Ю. А. Чебанова Н. В. Коваленко А. М. Хом'як Р. Л.	Основні засоби – матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він перевищує один рік).
Дем'яненко М. Я.	Основні засоби – це термін бухгалтерського обліку, синонім економічного поняття «необоротні матеріальні активи» (засоби виробництва, матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі діяльності або для здійснення адміністративних і соціальних функцій, що використовуються протягом тривалого періоду і поступово переносять свою вартість на продукцію у міру зношення); матеріальні цінності (виробниче майно), що споживається у виробничому процесі, тобто фізичний капітал.
Грабова Н. Н.	Основні засоби – це матеріальні активи, що функціонують в натуральній формі, як у виробничій сфері, так і в невиробничій протягом довгого часу (більш за один рік).
Кужельний Н. В.	Основні засоби – сукупність матеріально-суттєвих цінностей, діючих в натуральній формі і протягом як матеріального виробництва, так і в невиробничій формі.
Сопко В. В.	Основні засоби – засоби праці, що експлуатуються довше ніж один рік і мають вартість понад встановлений ліміт: виняток становить лабораторне обладнання, повністю і багаторазово беруть участь у процесі виробництва; переносять свою вартість на готову продукцію частинами, по мірі зносу.
Сердюк В. Н.	Основні засоби – засоби праці, ціна яких перевищує встановлений підприємством вартісний ценз, і термін експлуатації яких перевищує один рік (чи операційний цикл, якщо він більший за рік) в первісній натуральній формі як засоби праці (машини, обладнання, прибори та інструменти) чи як матеріальні умови праці (будівлі, споруди, інвентар).
Сухарський В. С.	Основні засоби (основні фонди) – це засоби праці виробничого і невиробничого призначення (будівлі, споруди, машини, передавальні пристрої, інвентар і т.п.), що беруть участь у процесі виробництва в продовж багатьох циклів; зберігаючи при цьому свою натуральну форму, і поступово (в міру зношення) переносять свою вартість на вироблену продукцію.
Фамінський І. П.	Основний капітал, основні засоби, основні фонди – сума капіталу, вкладеного в сукупність матеріально-речових об'єктів і цінностей, що використовуються в процесі виробництва для впливу на предмети праці і їх перетворення в придатні до споживання виробництва продукти.
Щербина А. В.	Основні засоби – це матеріальні активи, що функціонують в натуральній формі як у виробничій сфері, так і в невиробничій протягом довгого часу

(більш за один рік).

На основі проведеного аналізу щодо поняття «основні засоби», можна зробити висновок, що це матеріальні активи, придатні для використання у виробничій та невиробничій діяльності підприємства більше одного року або операційного циклу, які втрачають свою вартість поступово, шляхом перенесення її на вироблену продукцію, вартість яких перевищує встановлений законодавством ліміт у 6000 грн.

Безперервний виробничий процес потребує постійного оновлення виробничих ресурсів зокрема, фізично спрацьованих (зношених) і технічно застарілих основних засобів. Оновлення основних засобів характеризується процесом відтворення.

В ході аналізу останніх наукових досліджень можна виявити деякі протиріччя щодо визначення терміну «відтворення основних засобів». Такі протиріччя обумовленні різними підходами до механізму відтворення основних засобів, наведених у табл. 2.

Таблиця 2

Визначення терміну «відтворення основних засобів»

Джерело	Визначення терміну
1	2
Судук А. В. [5]	Відтворення основного капіталу (основних засобів) – це циклічно повторювальний процес підтримки основного капіталу (основних засобів) на належному (якісному) рівні, який придатний забезпечувати ефективне функціонування виробничої системи і тим самим покращувати якість продукції, яка виготовляється, та її конкурентоспроможність.
Котковським В. С. [6]	Відтворення основних засобів – це інтегрована, органічно пов'язана цілісна система економічних, організаційних і правових форм та методів господарювання, спрямованих на впровадження прогресивної і принципово нової техніки, комплексної модернізації основного капіталу.
Пасько О.В. [7]	Відтворення основних засобів – це процес, що складається з двох груп чинників: ендогенних (розмір нарахованої амортизації, відповідність суми нарахованої амортизації, конкурентної стратегії підприємства, використання нарахованої суми амортизаційних коштів), які перебувають у сфері впливу конкретного підприємства, та екзогенних (уряд, економіка, технологія, суспільство), які перебувають у сфері впливу державних органів управління.
Шляга О. В. Масилюк Б. В. [8]	Відтворення основних засобів – це процес їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки у робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі.
Приварникова І. Ю. Гальченко А. А. [9]	Відтворення основних засобів являє собою процес їхнього оновлення та має двоїстий характер. З одного боку, під впливом різних чинників основні засоби з часом зношуються, втрачаючи частину своєї вартості, з іншого боку, їх оновлення можливо тільки завдяки амортизації.
Прохоровський В.С. Чайникова Л. Н. [10]	Відтворення основних фондів (основних засобів) – важкий процес, що включає наступні взаємопов'язані стадії: створення, споживання, амортизації, відновлення та відшкодування.
Інтернет ресурс [11]	Відтворення основних фондів (основних засобів) – постійне їх відновлення, яке зумовлене тим, що основні фонди (основні засоби) у процесі виробництва зношуються та втрачають свої первісні техніко-економічні характеристики.
Олійник Є.В. [12]	Відтворення основних засобів – це процес безперервного відшкодування основних засобів та нематеріальних активів за рахунок амортизаційного фонду, їх оновлення на новій технічній, технологічній та програмній основі, а також зростання вартості основного капіталу за рахунок частини створеного додаткового продукту.
Мельник А.Є.,	Відтворення основних засобів – це безперервне їх відновлення, яке

Ганжа Т. І. [13]	забезпечує постійне повторення процесу виробництва.
------------------	---

Продовження таблиці 2

1	2
Утенкова К. О.[14]	Відтворення основних засобів – це процес безперервного їх поновлення у зв’язку з фізичним зносом або так званім «моральним» старінням, спричиненим науково-технічним прогресом, до настання повного фізичного спрацювання.
Кривенко К. Топішко І. [15]	Відтворення основних фондів (основних засобів) – це постійне повторення і безперервне відновлення засобів праці в натуральній та вартісній формах.
Кучірка М. В.[16]	Відтворення – це виробництво, що взяте не як одноразовий акт, а як процес безперервного динамічного і послідовного повторення усіх його елементів.

Опрацювавши різні економічні джерела, в подальшому дослідженні будемо використовувати таку трактовку відтворення основних засобів: це постійне та безповоротне відновлення засобів праці в натуральному і вартісному вираженні [18].

В ході аналізу останніх наукових досліджень можна виявити деякі протиріччя, які характеризуються недостатністю або навіть відсутністю системи класифікації процесу відтворення основних засобів за видами, формами та методами. Такі розбіжності обумовлені класифікаційними ознаками, які є несуттєвими. Що стосується механізму відтворення основних засобів, то можна запропонувати таку класифікацію видів відтворення (рис. 1).

В наукових працях О. Паська виділяються такі види відтворення основних засобів [16]:

– просте, коли основні засоби виробництва поповнюються у попередніх обсягах та в незмінних масштабах. При цьому нагромадження відсутнє, тому фонд нагромадження не утворюється, просте відтворення забезпечується фондами заміщення і споживання;

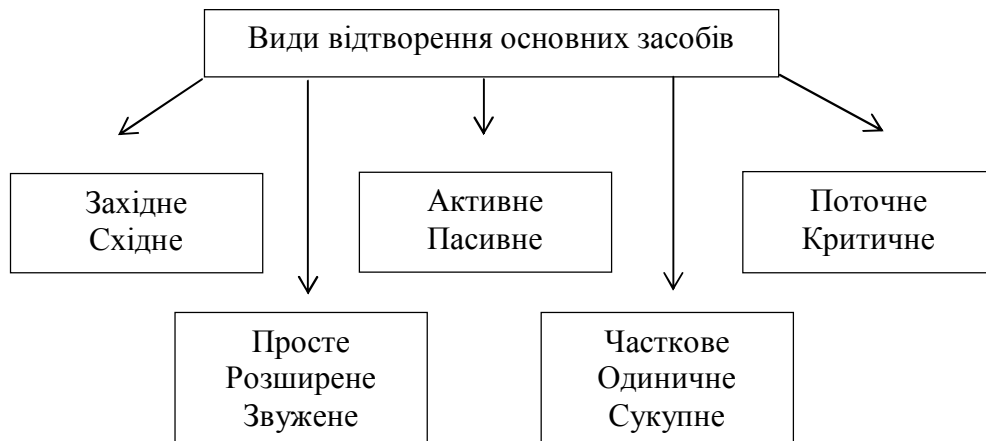

Рис. 1. Класифікація видів відтворення основних засобів

– розширене – це кількісне і якісне збільшення основних засобів з року в рік у все зростаючих масштабах, при чому розширене відтворення проявляється в двох формах, а саме: інтенсивній та екстенсивній. Джерелом розширеного відтворення є додатковий капітал, частина якого спрямовується у фонд нагромадження;

– звужене, коли основні засоби з кожним роком скорочуються. За зменшеного обсягу виробництва та споживання використовується і частина фонду заміщення. Підприємство поступово «проідає» свій капітал.

Г. А. Островська поділяє відтворення на: «західне» та «східне». Також ці види відтворення розглядає у свої працях І. О. Мазуркевич [19]. Цей підхід сформувався на основі ретельного аналізу впливу політико-економічного фактора, що виділяється із розбіжностей поглядів вчених-економістів різних епох, зокрема капіталістичної, соціалістичної і комуністичної формації, де головним фактором є власність на ресурси, адже відтворювальний процес відбувається через процес виробництва, що формується і організовується власником. Це впливатиме не на визначення видів відтворення, а на умови відтворювальних процесів як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Від величини вибуття старих засобів праці залежить частка нових. Існує поняття «дійсного оновлення», яке означає заміну спрацьованих частин основних засобів на новій технічній основі. Заміна на такій основі не є рівноцінною простому відтворенню, а пов'язана зі збільшенням споживчої вартості.

Дане визначення дійсного оновлення збігається з запропонованим Акбердиновим Р.З. активним відтворенням, під яким розуміється розширення основних засобів шляхом додаткового вводу сучасних типів, моделей устаткування, заміни застарілої техніки сучасною, модернізації устаткування. Відповідно, до пасивного віднесені ті зміни, які не сприяють підвищенню технічного рівня виробництва [16].

Танасюк І.М., у своїх працях, залежно від охоплення виділяє відтворення:

- часткове – це процес, який здійснюється за допомогою ремонтних робіт, що фактично відносяться до простого відтворення;
- одиничне – визначається як заміна ліквідованого засобу праці іншим, що фактично означає розширене відтворення в екстенсивній формі методом заміни;
- сукупне – на думку автора, означає заміну однієї системи засобів праці іншою, більш досконалою [16].

Анісімова М.В. та Загорецька О.Я. процес відтворення поділяють на два види[20]:

- поточне відтворення – це періодична заміна основних засобів, що відбувається на підприємстві внаслідок різної тривалості експлуатації;
- критичне (граничне) відтворення – це завершальне (фінішне) відтворення основних засобів, яке відбувається при досягненні розрахункового періоду експлуатації всіх основних засобів.

Найчастіше в економічній літературі відокремлюють два основних відтворення [21]:

- просте;
- розширене.

Просте відтворення передбачає проведення ремонтних робіт основних засобів та заміну зношених. Просте відтворення основних засобів здійснюється в тому обсязі, коли відбувається заміна окремих зношених частин основних засобів або заміна старого устаткування на аналогічне, тобто тоді, коли постійно відновлюється попередня виробнича потужність.

Розширене відтворення передбачає кількісне і якісне збільшення діючих основних засобів або придбання нових, які забезпечують вищий рівень продуктивності устаткування.

Необхідно також розрізняти дві форми відтворення основних засобів [16]:

- екстенсивну – означає просте розширення виробництва, чисто кількісне нарощування основних засобів за їх якісної незмінності. Воно характеризується темпами збільшення обсягу експлуатованих основних засобів;
- інтенсивну – це відтворення пов'язане із якісним удосконаленням основних засобів і передбачає заміну діючих засобів виробництва новими більш досконалішими.

Сутність відтворення основних засобів розглядається як сукупність процесів (форм) відновлення первісного ресурсу об'єктів основних засобів та покращення його якісних характеристик (рис. 2.) [22].

Виділяють такі форми відтворення основних засобів:

- модернізація – впровадження досягнень науково-технічного прогресу, інноваційних технологій, виробничого досвіду, за допомогою якої відбувається вдосконалення конструкцій використовуваних основних засобів з метою збільшення їх продуктивності, коефіцієнта корисної дії;
- технічне переозброєння – здійснення комплексу заходів з підвищенням техніко-економічного рівня окремих підприємств, цехів, дільниць на основі впровадження передових засобів виробництва та технологій, а також вдосконалення допоміжного виробництва;

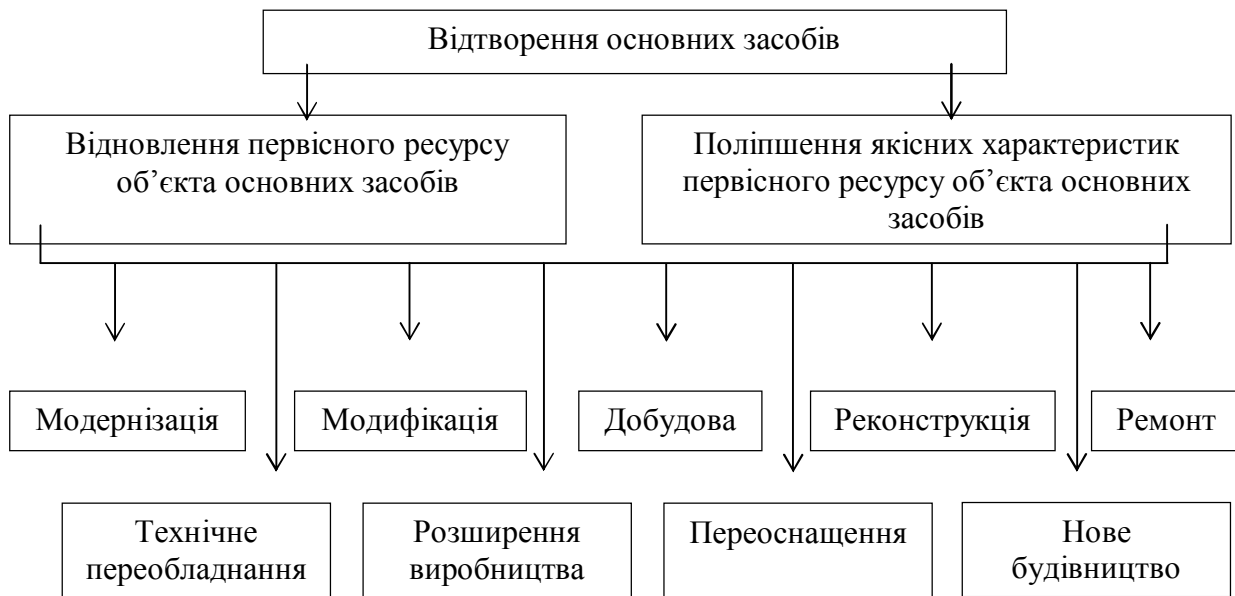

Рис.2. Форми відтворення основних засобів [21]

- модифікація – створення підвидів однієї моделі, які відрізняються суттєвими деталями основного озброєння;
- розширення виробництва – створення додаткових виробничих комплексів, розширення діючих цехів основного виробництва шляхом додавання нових одиниць обладнання;
- добудова;
- переоснащення – комплекс заходів щодо підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів та дільниць на основі впровадження передової техніки і технології, механізації та автоматизації виробництва, модернізації та заміни застарілого і фізично зношеного устаткування новим, більш продуктивним;
- реконструкція – переобладнання виробничого процесу згідно з єдиним проектом шляхом будівництва нових та розширення діючих об'єктів допоміжного виробництва, проте включає будь-які зміни в основному виробництві;
- нове будівництво – створення підприємств, цехів, будівель, споруд на нових площах за принципово новими проектами;
- ремонт – це комплекс операцій з відновлення справності основного засобу або його складових частин [21].

Отже за розглянутими видами та формами відтворення основних засобів можна виділити основні такі, як ремонт, поліпшення, модернізація. Доцільніше буде розглянути питання щодо обліку витрат на ремонт та поліпшення основних засобів.

Література

1. Податковий кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2755-17>;
2. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку в Україні (П(С)БО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo.htm>
3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» від 01.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
4. Мордвінцева Т. В., Стулей К. О. Основні засоби підприємства: економічна сутність // Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2013. - №19. – 90-94.
5. Судук А. В., Гулько Л. Г. Принципи відтворення основного капіталу // III Міжнародна науково-практична конференція «Проблемі формування нової економіки XXI сторіччя». – 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20101224/3_suduk.ph
6. Котковський В.С. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення на підприємствах залізорудної промисловості України: Автореф. дис. канд. екон. наук / В.С. Котковський / Київський національний економічний університет. – К., 2001. – 16 с.
7. Пасько О.В. Відтворення основних засобів аграрних підприємств в сучасних умовах / О.В. Пасько. – Суми: Козацький вал, 2004. – 102 с.
8. Шляга О.В., Масилюк Б.В. Відтворення основних фондів підприємств: сутність, види, джерела / Шляга О.В., Ягода Г.Ю. / Запорізька державна інженерна академія. – 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_120.pdf
9. Приварникова І.Ю., Гальченко А.А. Вдосконалення нарахування зносу основних засобів задля оптимізації відтворення виробничих ресурсів / Приварникова І.Ю. // Міжнародна економічна політика. – 2012. – Спеціальний випуск 2012. Частина 2 – с. 268-275.
10. В.С. Прохоровський, Л.Н. Чайникова Финансы малых предприятий Учебное пособие Утверждено Ученым советом университета в качестве учебного пособия Тамбов Издательство ТГТУ 2003/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://libbook.net/book_431_page_42
11. Інтернет ресурс – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-23416-2.html>
12. Олійник Є.В. Удосконалення методики аналізу процесів відтворення основних засобів // Економічний аналіз: збірник наукових праць/ Тернопільський національний економічний університет; редкол.: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2014 – Том 18 – №2 – с. 195-200 – ISSN 1993 – 0259.
13. Мельник А.Є., Ганжа Т.І. Аналітична оцінка ефективності відтворення основних засобів на підприємстві // Вінницький національний аграрний університет, Україна, 2011 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/10_79433.doc.htm
14. Дідченко О.І., Анатальєва Т.С. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів // Запорізька державна інженерна академія, 2013 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_021.pdf
15. Кривенко К., Топішко І. Відтворення основних фондів // Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: ... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – С. 227.
16. Кучірка М.В. Поняття, форми і види відтворення основних засобів // Збірник наукових праць ЧДТУ, 2011 – №28 – с. 216-221.
17. Непочатенко О.О., Ягода Г.Ю. Механізм державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань в Україні // Економічні науки: Державне регулювання економіки / Уманський національний університет садівництва, Україна – 2011

18. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1/ Редкол.:С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000 – 864с.
19. Мазуркевич І.О. Дослідження взаємозв'язку видів, форм і методів відтворення основних засобів // ПВНЗ «Європейський університет», 2006.
20. Анісімова М.В., Загорецька О.Я. Розширення методів відтворення основних засобів на підприємстві // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 6 (156). – с. 190-196.
21. А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Г. Г. Нам, А. М. Павліковський, О. В. Павловська, В. З. Потій, А. П. Куліш, О. О. Терещенко, Н. П. Шульга, С. А. Булгакова // Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. - К.: КНЕУ, 2000. - 460 с., іл. - ISBN 966-574-010-5
22. Гуменюк А.Ф. Бухгалтерський облік та аудит відтворення основних засобів: теорія і практика: Автореф. дис. канд. екон. Наук / А.Ф. Гуменюк / Державна академія статистики, обліку та аудиту держкомстату України. – К., 2010. – 21 с.
23. Filyppova S.V Modernization of machine– building enterprises: the choice of parameters and quality indicators [Електронний ресурс] / S.V. Filyppova, V.A. Saadzhah // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 6 (16). – С. 21–27. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n6.html>
24. Войнаренко М.П. Облік та аудит основних засобів в контексті прийняття управлінських рішень / М.П. Войнаренко, А.Ф. Гуменюк, Р.А. Цебеня : монографія. – Хмельницький: ФОП Цюпак, 2012. – 212 с.